

Foto fra Andersvænge lånt af Dansk Forsorghistorisk Samling.

“ER DER NOGLE ÅNDSSVAGE HER?”

– nedsendelser af grønlandere
med handicap til Danmark

Af Stine Grønæk Jensen

I 1960'erne rejste danske overlæger langs den grønlandske kyst for at finde åndssvage børn og voksne og afgøre, om de var egnede til institutionsophold i Danmark. Mange af de børn, der blev nedsendt dengang, bor her stadig, og grønlandere med handicap nedsendes fortsat til ophold eller behandling i Danmark, om end i et mindre omfang end tidligere. I dag kan det undre, at børn og voksne er blevet sendt 4000 kilometer væk fra deres familier og anbragt på institutioner og senere botilbud i Danmark, hvor maden, klimaet, omgangsformen og selv sproget er et andet. Hvad var bevæggrundene og holdningerne til denne praksis dengang og nu?

Hvis man ser på det historiske materiale om de nedsendte grønlandere med handicap, er det påfaldende, at stort set intet berører, hvorvidt de børn og voksne, der blev nedsendt, selv ønskede at komme til Danmark, eller hvordan de oplevede nedsendelserne¹⁾. Ligeledes er der skrevet meget lidt om, hvad deres familier i Grønland ønskede, og hvad de mente om, at deres børn blev sendt så langt væk. Grønlandere med handicap er gennem hele tidsperioden blevet defineret, diagnosticeret, behandlet og fremstillet af primært danske embedsmænd, politikere, læger og pædagoger. Danske fagfolk har i perioden givet gruppen prædikatet åndssvage, senere evnesvage, og i dag udviklingshæmmede, og de har fagligt vurderet og politisk fået sanktioneret, hvilken behandling eller støtte grønlandere med handicap kunne profitere af, og hvor de hørte til – i Grønland eller Danmark²⁾.

Historien om mennesker med handicap omtales ofte som de glemtes historie. Når det drejer sig om gruppen af nedsendte grønlandere, kan man tale om de glemte blandt de glemte. Gemt af vejen på store institutioner har de været overladt til professionelle og myndigheder, uden omverdenen har kendt til deres tilstedeværelse i Danmark.

STØVSUGET FOR ÅNDSSVAGE

”Grønland blev støvsuget for åndssvage”. Så lidet flatterende omtales ofte de talrige

nedsendelser af åndssvage grønlandere til danske særfororgsinstitutioner i 1950'erne og 1960'erne. Efter grundlovsændringen i 1953, hvor Grønland fik status som landsdel og amt, gennemgik Grønland en omfattende modernisering, som skulle føre grønlanderne effektivt frem mod en høj levestandard ved at fremskynde overgangen fra et fanger- og fiskersamfund til et industrisamfund. De fleste mennesker med handicap blev tidligere, ligesom gamle og syge, integreret i familien og nærmiljøet. Med den ændrede livsform op gennem 1950'erne og 1960'erne forsvandt dette grundlag for omsorg, samtidig med at der blev sat nye normer og krav for støtten til de svageste i samfundet (Mortensen 1981:228).

Forsorgsfunktioner blev i stigende grad udskilt til formaliserede ordninger med lovgivning, nedsættelsen af råd og etableringen af sociale institutioner. På handicapområdet etableredes der imidlertid ikke særlove eller institutioner i Grønland. I Grønlandskommissionens *Betænkning om Sundhedsvæsenet, boligbyggeriet og sociale forhold* er en af konklusionerne i stedet at:

”... der bør tilvejebringes en ordning, hvorefter grønlandere, der lider af åndssvaghed, sindssyge, blindhed eller er døvstumme, talelidende eller vanføre, bør have adgang til at blive optaget på de danske særfororgsanstalter” (Betænkning 4 af 1950:86).

Landsrådet nedsatte til det formål lokale forsorgsudvalg, som det blandt andet påhvilede at: *”anmelde tilfælde, hvor sindssyge, åndssvage og invalider af enhver art havde behov for anstaltbehandling i Danmark” (Heckscher 1974:109).*

Opfattelsen i Grønlandskommissionen var, at der ikke var grund til at sætte love i kraft, man ikke havde resurserne til at efterleve. Socialhjælpen tog sig primært af hjælp til forældreløse børn, og hjælp til mad, hvis fangsten slog fejl (Dam 1968: 262). Det grønlandske samfund blev anset for at være for lille til, at det økonomisk og praktisk kunne bære specialinstitutioner. Løsningen blev i stedet at sende åndssvage børn og voksne til Danmark, hvor der allerede var en særfororg at trække på.

“ER DER NOGLE ÅNDSSVAGE HER?”

I 1950'erne var det de danske overlæger, som definerede, hvem der var åndssvag, og hvem der var egnede til ophold i Danmark. En af disse overlæger var Carl Clemmensen³⁾. Han foretog flere rejser til Grønland og skrev i 1963 en artikel til *Tidsskriftet Grønland*, hvori han bekendtgjorde, at det nu var lykkedes at kortlægge åndssvagheden i Vestgrønland og i Thuledistriktet. Der var cirka 200 børn og voksne. Angående antallet af åndssvage understregede Clemmensen, at nogle særlige forhold gjorde sig gældende for Grønland:

”Den endnu relativ store børnedødelighed bortriver mange ”mindre gode liv”, og blandt disse er åndssvage ret stærkt repræsenteret. Den barske natur, det hårde klima og de hyppige ulykker går formentlig også først og fremmest ud over dem, der har vanskeligt ved at klare sig, de åndssvage. Sejler drengene således på en isflage i havnen, gælder det om at være adræt og hurtig i vendingen, hvis den er ved at kæntré, og det er de åndssvage som regel ikke.”

Optællingen var ifølge Clemmensen over-skuelig, idet samfundene var meget små. Havde lokale læger, lærere eller kommunalbestyrelse en mistanke om åndssvag-hed, ville den danske overlæge tilse dem på sygehuset eller i hjemmene og skønne, om der *“foreligger en væsentlig intelligens-defekt eller ej.”*

Alfred Dam, som senere blev socialchef for Arbejds- og socialdirektoratet fortæller, at der i årene efter Clemmensens kortlæg-ning gik følgende historie i Grønland:

”Rejsen som foregik i rejsebåde langs kysten var lang og besværlig og Clemmensen kunne ikke nå alle besøgene. Besætningen fik derfor besked på, at sejle så tæt som muligt forbi de mindre udsteder, så Clemmensen kunne råbe ind: ”Er der nogle åndssvage her?” Svarede de ikke, skrev han 0.”

I løbet af 1960'erne sendte Ministeriet for Grønland hver sommer en overlæge på konsultationsrejse til Grønland. Rejserne varede 3-4 uger og foregik som regel i poli-

tiets kuttere langs kysten. På rejserne af-gjorde overlægerne, hvem der var egnet til at komme til Danmark. Rapporter fra overlægernes rejser giver et billede af, hvilke kriterier der ligger bag vurdering-erne. Overlæge Holger Dyggve skriver i sin rapport fra 1967:

”Mads Sigurdsen, født 23. juli 1959 i Frede-rikshåb. Set på sygehuset i Frederikshåb 17/8- 67. Ved undersøgelsen så Mads dårligt begavet ud. Han var tavs og afvisende også over for tolken. Han skriver sit navn nyde-ligt og tegner et pænt hus, men hans tegning af et skib og en mand og en pige er meget ubehjælpssomme. Det lykkedes ikke at få ham til at fortælle, hvad 2+3 bliver. Han kender en 5-øre, men det er ikke til at afgø-re, om han kender en 25-øre eller en enkrone, han smiler ikke engang, da man giver ham den sidste. Han er antagelig debil og ville så vidt være egnet til Andersvænge. Da der imidlertid er 30 børn foran Mads på ventelisten, vil jeg ikke føre ham på nogen venteliste, men håbe på at der bliver oprettet en institution i Grønland” (Statens Ånds-svageforsorg, 1967, rejserapport).⁴⁾

Dyggves vurdering reflekterer samtidens lægelige opfattelse af, at afvigelser fra den normale adfærd kan forklares biologisk og diagnosticeres som en sygdom. Psykolo-giske, sociale eller kulturelle dimensioner medtænkes ikke i vurderingerne af børne-nes adfærd. At drengen ikke engang smi-ler, da overlægen giver ham en enkrone, at han er tavs og tilbageholdende bliver note-ret som tegn på debilitet. Ligeledes forhol-der det sig, når drengens tegninger af en mand og en pige er *”ubehjælpssomme”*.

ET LIV PÅ ANDERSVÆNGE

Langt størstedelen af de grønlandere, der kom til Danmark, blev anbragt på institu-tionen Andersvænge, som efter 1959 var Forsorgscenter for Vestsjælland og Grøn-land. Andersvænge ved Slagelse, der som andre danske centralinstitutioner var pla-ceret i landlige omgivelser, havde i 1950-erne og 1960'erne adskilte afdelinger til kvinder og mænd, en isolationsafdeling og to store hospitalsprægede plejeafdelinger

Fra haven på Andersvænge.
Foto lånt af Dansk Forsorghistorisk Samling.

til de dårligste patienter. Under Andersvænge var også en avlsgård, hvorfra der blev drevet landbrug og en række beskyttede værksteder, hvor de bedst fungerende arbejdede (Mandrup Rønn 2001:93). Frede Wrona, der var omsorgsassistent på Andersvænge, fortæller om dagligdagen:

"På Andersvænge og de andre store institutioner gik lægerne stuegang som på et hospital. De mest handicappede åndssvage levede i sengen, de kunne ingenting selv. Hverken spise, gå på toiletet eller vaske sig. Dengang var det knapt med mandskab, og afdelingerne var store. Der kunne godt være tre omsorgsassistenters til 60 børn. De åndssvage blev vasket på samlebånd og lagt i seng igen. Når de skulle have mad, gik vi rundt og madede dem. De var generelt meget urolige, og mange af dem lå fastspændt i sengen det meste af tiden. En gang om dagen kom de dog i kørestol og fik en tur i haven" (Gregersen 1998).

Overlæge Georg Bredmose fortæller til *Sjællands Tidende*, at det var lidt af en tilfældighed, at Andersvænge også blev forsorgscenter for Grønland: *"Det var mine arvebiologiske forskningsinteresser, man tilgodeså, og mine forskningsresultater har vel også vist det berettiget"* (*Sjællands Tidende* 1964).

I midten af 1964 er der 682 patienter på Andersvænge, hvoraf 46 er fra Grønland. Institutionen er imidlertid overbelagt med omkring 100 patienter, og kan derfor ikke hjælpe de cirka 300 grønlandere, der i følge Bredmose har brug for en institutionsplads.

TO FORSKELLIGE PERSONER

Martha blev født i en lille bygd i Grønland i 1955⁵⁾. Hun udviklede sig normalt til hun fik kraniebrud. Dengang var det jordemoderen i bygden, der behandlede de syge, så det var først senere, hun blev indlagt og fik rensset såret. Af Marthas journal fremgår det,

at hun flere gange gennem barndommen blev indlagt og undersøgt for en hjerne-skade både i Grønland og i Danmark. Da hun var otte år, blev det besluttet, at hun skulle til Danmark.

Martha var et af de børn, der ikke i første omgang fik en plads på Andersvænge. Hun kom i stedet på børnehjem. I de halvandet år hun boede der, kaldte man Martha for Maren. Som voksen har hun besøgt børnehjemmet. Marthas støttepersoner har fået fortalt, at hun ofte stod ved vinduet og kiggede ud i en bestemt retning. Man mente dengang, at hun så mod Grønland, og at det var et udtryk for hendes savn. Da hun besøgte børnehjemmet som voksen, gik hun hen til det samme vindue og så ud.

I 1966 kom Martha til Andersvænge. Der står i journalerne, at hun var ked af det. Personalet mente, hun var forkælet. Samme år begyndte Martha at gå i skole fem timer om dagen. Da hun var 16 år blev hun konfirmeret og fik besøg af sin mor og tante. Det næste besøg var syv år senere. I 1990'erne flyttede Martha fra Andersvænge til et botilbud.

Støttepersonerne omkring Martha i botilbuddet er ikke i tvivl om, at hun er grønlander. Flere medarbejdere fortæller, at Martha blomstrer op, når hun er på besøgsrejse i Grønland.

”Der er stor forskel på, hvordan hun er, når hun er her, og når hun er i Grønland. Det er to forskellige personer. Hun er ikke så psykisk lukket og så psykisk anspændt, hun er mere kvik. Når hun hører musik, så synger hun med. Hun sidder ikke i sådan en dvale-tilstand som i Danmark. Hun er mere fri.”

I 2007 flyttede Martha tilbage til Grønland, efter 40 år i Danmark.

“HER FÅR DE GODE FORHOLD, PLEJE OG BESKÆFTIGELSE”

I 1950'erne og 1960'erne, hvor det lægefaglige perspektiv er dominerende indenfor åndssvageforsorgen, anses det for en selvfølge, at åndssvage børn og voksne vil trives bedst på en dansk institution, hvor den fornødne lægefaglige

viden vil sikre den rette behandling af børnene. Clemmensen er ikke i tvivl og vurderer, at *”de dybest stående åndssvage, der ofte med uro og skrigen er en utrolig byrde for hele familien”* må samles på institution i Danmark. Clemmensen skriver videre:

”Her får de gode forhold, pleje og beskæftigelse i det omfang, det er muligt, og det er en stor glæde at se disse børn og unge trives, når man tidligere har set dem leve under elendige forhold i Grønland, hvor forældrene trods al kærlighed og interesse ikke har magtet den fornødne pasning” (Clemmensen 1963:64).

Der blev imidlertid også udtrykt bekymringer omkring nedsendelserne, blandt andet i åndssvageforsorgens bestyrelse. Bestyrelsesmedlem Edel Saunte mente, at det var problematisk at sende grønlanderne til Danmark:

”Leveforholdene er – også i dag – mere primitive i Grønland end i Danmark. Hvis de, der kommer på Andersvænge, først lærer vores leveforhold at kende, får vi dem aldrig igen indplaceret i det grønlandske samfund” (Kirkebæk 2001:175).

Sauntes bekymring var centreret om en eventuel tilbagevenden til Grønland. Hun var bange for, at de grønlandske åndssvage ville ”få smag” for de danske leveforhold og derfor modsætte sig en tilbagevenden til de mere ”primitive” grønlandske forhold. Der syntes ikke at være tvivl om, at børnene ville få de bedste vilkår på danske institutioner. Der blev ikke udtrykt bekymringer for de eventuelle følger af at adskille åndssvage børn og voksne fra deres familier. Heller ikke de kulturelle forskelle eller sprogforskelle blev nævnt eller problematiseret.

Bekymringerne reflekterer samtidens evolutionistiske kulturforståelse, hvor den samfundsmæssige udvikling blev forstået som en lineær udvikling fra primitive til moderne samfund. Da Grønland med grundlovsændringen i 1953 formelt blev en del af Danmark var den politiske målsætning, at de primitive ”norddanskerne” så hurtigt som muligt skulle ligestilles med

De bedst fungerende børn fik undervisning.

Fotografiet er fra skolestuen på Andersvænge og er lånt af Dansk Forsorghistorisk Samling.

de velstillede "syddanskerne". Der blev ikke stillet spørgsmålstejn ved, om det var ønskeligt for grønåenderne at blive ligestillet økonomisk, socialt eller kulturelt og det forekom helt legitimt, at de mennesker, der var nået længst på udviklingsstadiet, kunne påtvinge eller i hvert fald tilbyde deres egne sociale og kulturelle værdier, normer og traditioner.

Når overlæger således definerer åndssvaghed som et problem i det grønåandske samfund og sikrer, at de pågældende placeres på danske særforårsinstitutioner, er det i denne kontekst ikke et overgreb. Det sker derimod ud fra de bedste intentioner og kan ses som et velgørende forsøg på at give åndssvage grønåandere lige adgang til den danske særforårs. Grønåandere havde ret til hjælp, mens det var overlæger fra den danske åndssvageforårs, som havde ret til at vurdere, hvem der havde behov for hjælp og hvori hjælpen bestod.

LANGT FRA FAMILIE, KULTUR OG MODERSMÅL

Hvor der i 1950'erne var en udbredt opfattelse af, at åndssvage fik den bedste omsorg anbragt på institutioner og behandlet af speciallæger i Danmark, ændredes holdningen i begyndelsen af 1970'erne. Repræsentanter for åndssvageforårsen i Danmark problematiserede nu, at grønåandere var blevet revet bort fra familie, modersmål og deres kulturelle miljø.

Herman Hunger, undervisningsleder på Andersvænge, er den enkeltperson, der mest markant kritiserer nedsendelsespolitikken i medierne i løbet af 1970'erne. I en række avisartikler, tidsskrifter og ugeblade fortæller han, hvordan børnene rives væk fra de grønåandske bygder og placeres på hospitaler og institutioner, hvor alt er ukendt, og ingen forstår dem. Følgerne beskrives af Hunger som "umenneskelige tragedier".

Historien om grønlandere med handicap i Danmark har tidligere begrænset sig til et par avisartikler om overlægernes konsulentrejsjer, og lægernes artikler i lægevidenskabelige tidsskrifter. Nu kommer problematikken på den mere folkelige dagsorden. Ugebladet *Femina* åbner en artikel således:

"Tænk dig, hvis dit barn pludselig blev revet væk fra dig og sendt 4000 kilometer bort til et fremmed land og omgivet af mennesker, der taler et uforståeligt sprog. F.eks. indisk? Du vil ikke kunne fatte det eller acceptere det. Du vil slet ikke kunne forestille dig, at nogen skulle finde på at gøre noget så brutalt mod dig og dit barn. Men det finder sted. Ikke med dit og mit barn, men med grønlandske børn, der er psykisk udviklingshæmmede (...) Forvirret, rodløs og bange er det grønlandske barn blevet hevet ud af sine vante omgivelser, sin kultur og sit sprogområde" (Femina, ca. 1976).

Hunger fortæller om børnenes reaktioner:

"Vi har kunnet se to former for reaktioner hos disse børn. Enten blev de tillukkede og vægrede sig ved at komme i kontakt med omgivelserne. Eller også var de utrolig aggressive og kastede om sig med ting. I begge tilfælde må man spørge sig selv: Er der noget i vejen med barnet? Mit svar er: Jamen, det er den behandling, de har fået. De beskytter sig mod en uforståelig omverden. Der går 1-2 år igen, før et sådan barn lukker op."

Ifølge Hunger resulterer det i

"at de fleste grønlandere bliver sat tilbage i udviklingen, når de kommer herved. Det er altså stik imod vor målsætning, der bl.a. går ud på, at vi skal forsøge at udvikle de åndssvage så meget som muligt og få dem til at fungere."

Den nye kritik af nedsendelsespolitikken skal ses i lyset af nye holdninger på området generelt. I 1959 blev det ved en revision af åndssvage-loven slået fast, at det skulle være slut med opbevaring og isolation af åndssvage, og der blev indført undervisnings- og oplæringspligt. Intentionerne bag lovgivningen om normalisering

af vilkårene for åndssvage slog imidlertid først for alvor igennem i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne, hvor nye socialpædagogiske tanker begyndte at gøre sig gældende inden for den ellers lægedominerede særforborg. Med de socialpædagogiske tanker opstod der en supplerende åndssvageforståelse, hvor åndssvage blev betragtet som mennesker med udviklingspotentiale, som så vidt muligt burde integreres i samfundet. Det pædagogiske mål var derfor at aktivere og træne udviklingshæmmede, til at klare mest muligt selv. De faglige paradigmer er afgørende for rollefordelingen i meningsudvekslingen. Ikke mindst de socialfaglige medarbejderes generelle opgør med de store lægedominerede institutioner er en væsentlig forklaring på, at det oftest var ledere og medarbejdere fra undervisnings- og socialafdelingerne inden for særforborgen, som var de største kritikere af nedsendelserne.

Hunger, som er undervisningsleder på Andersvænge, fokuserer ikke på pleje og medicinsk behandling af biologiske afvigelser, men på børnenes sociale og emotionelle behov og udvikling. Han ser dermed børnenes adfærd som en følge af chok, traumer, isolation og fremmedgørelse.

Ikke bare blikket på udviklingshæmmede, men også kulturforståelsen, ændrede sig i 1970'erne. Den danske dominans i Grønland blev mødt af stigende kritik. Det var ikke længere retten til ligestilling, der dominerede den politiske debat, men retten til at være grønlander. Forestillingen om kulturer rangordnet efter den samfundsmæssige udvikling udfordres i perioden af nye kulturellevistiske perspektiver, hvor kulturer forstås som afgrænsede enheder, hver med egen indlejret logik, mens de enkelte individer ses som bærere af deres kulturelle særegenhed (Skytte 2005:176f). Den grønlandske særegenhed beskrives ikke længere som underudviklet, men som noget værdifuldt i sin egen ret. Det sætter nedsendelserne af grønlandere med handicap til danske institutioner i et andet lys. I artikler og debatindlæg om nedsendelserne bruges nu begreber som "fremmedgjorthed" og at miste sin "oprindelige identitet".

Med et syn på udviklingshæmmede som mennesker, der har ret til vilkår så normale som muligt, og med en forestilling om grønlandere som bærere af en særlig kulturel identitet tolkes nedsendelserne af grønlandere til danske institutioner nu som umenneskelige overgreb.

De nye måder at forstå udviklingshæmmede og kultur på afløser naturligvis ikke de gamle fra den ene dag til den anden. 1970'erne er en brydningstid, hvor forskellige opfattelser sameksisterer, og hvor aktører fra forskellige positioner forsøger at gøre deres tolkninger gældende. Der er magtkampe mellem det nye og det gamle, det lægelige og det socialpædagogiske, og både det evolutionistiske og det relativistiske kultursyn anvendes i debatten til henholdsvis at retfærdiggøre og kritisere de nedsendelser, der dog i praksis fortsætter.

ER DET OPRINDELIGE MILJØ LYKKEN?

I forlængelse af den stigende kritik lagde Statens Åndssvageforsorg med forsorgschef Niels Erik Bank-Mikkelsen i front pres på Grønlandsministeriet for, at der hurtigst muligt blev bygget en institution i Grønland. Embedsmændene i de grønlandske myndigheder anså imidlertid ikke disse planer for realistiske⁶⁾. Otto Jensen, kontorchef i Grønlandsministeriet, udtaler til *Sjællands Tidende*:

"(det) er helt andre sociale problemer vi har at slås med... alle er enige om, at de virkelig tungt åndssvage skal herved og blive her resten af deres liv, fordi vi kan gøre mest for dem her. De blinde vil naturligvis gerne have oprettet et blindeinstitut, de vanføre et vanførehjem – det kan nu engang ikke nytte noget, at åndssvageforsorgen giver socialvæsenet slagside" (Sjællands Tidende 1970).

Uenigheden på tværs af danske og grønlandske myndigheder er karakteristisk for perioden. Hvor repræsentanter fra den danske åndssvageforsorg ofte gør sig til talsmænd for meget idealistiske holdninger, må de grønlandske myndigheder forholde sig til og prioritere i en konkret virke-

lighed med begrænsede resurser. Argumenterne mod oprettelsen af en institution i Grønland, der anvendes af de grønlandske myndigheder, refererer til et samfund under voldsomme omvæltninger, hvor markante sundhedsproblemer som tuberkulose, spædbørnsdødelighed samt voldsomme virusepidemier umuliggør en indsats på et så snævert område som særfor sorgen. Også de geografiske afstande og den mangelfulde infrastruktur i Grønland bruges som argument mod en institution på Grønland, ligesom manglen på uddannet personale. Der er få resurser og mange problemstillinger i Grønland, og gruppen af handicappede placeres i den henseende nederst i det sociale problemhierarki og prioriteres ikke.

Debattører udtrykker desuden i 1970'erne en modvilje mod at oprette institutioner efter dansk model. En institution i Grønland ville komme til at hvile næsten udelukkende på dansk arbejdskraft og næppe harmonere med den grønlandske virkelighed. Opfattelsen er, at åndssvageforsorgens eksperter som Hunger stiller krav ud fra danske standarder, som er helt urealistiske at efterleve i Grønland.

Også spørgsmålet om tilhørsforhold til Grønland blev drøftet blandt embedsmænd fra de grønlandske myndigheder og desuden debatteret ivrigt bl.a. i bladet *Evnesvages Vel*. Flere stiller spørgsmålstegn ved, om det hjemlige grønlandske miljø overhovedet er lykken for et åndssvagt barn. I denne argumentation opfattes og beskrives det ønskede hensyn til grønlandernes kulturelle tilhørsforhold som en naiv romantisering af de barske grønlandske livsvilkår.

"I familier med mange børn vil det åndssvage barn ofte simpelthen blive afskrevet, fordi der er mere end nok at gøre med at klare dagen og vejen i opdragelsen af de raske. Når man ser, hvor vanskeligt det under nutidens forhold er at fastholde forældrenteressen og følelsen af forpligtigelse over for de sunde børn, der ofte løber hele dagen fuldstændig overladt til sig selv, så tror jeg, det er blåøjet romantik at forestille sig forældre, der vil komme rejsende i dage eller uger for at se til det handicappede barn i

Godthåb, ligesom jeg betvivler, at der er nogen større lykke ved for barnet at komme på månedlangt hjemmeophold i sommerferien” (Højlund 1970:22f).

Ligestillingstanken, der var særlig dominerende i 1950’erne og 1960’erne, var fortsat på spil i diskussionen i 1970’erne. Flere mente, at de behandlings- og undervisningsmuligheder børnene kunne få i det økonomiske og socialt privilegerede Danmark, måtte veje tungere end det kulturelle tilhørsforhold til Grønland. En placering i Grønland ville fra dette perspektiv være et udtryk for diskrimination.

”Er det ikke sådan, at når et åndssvagt barn flyttes til et bedre miljø (socialt), så vil det føle, at det har det bedre?... Vi roser os af i dette land, at vi har lighed for loven, – javel, men denne lighed, den må gælde, hvad enten man er fra Grønland eller Vestsjælland – og det må være tilsynsrådets for-

nemste opgave at påse, at denne lighed også er gældende for de åndssvage” (Steffensen 1969:35).

“EN SLAGS PIONERARBEJDE“

Mens diskussionerne om en institution i Grønland stod på i 1970’erne, var faktum, at de danske forsorgscentre var fyldt op, mens ventelisterne var nået op på omkring 100 grønlandske børn. Situationen kom til at danne afsæt for en række initiativer.

I 1970 nedsatte de grønlandske myndigheder en kontaktgruppe, som ved de enkelte sager skulle afdække mulighederne for at udnytte de tilbud og institutionsmuligheder, der allerede var i Grønland. Kun hvis det var umuligt at finde passende tilbud i Grønland, skulle udvalget tage stilling til en anbringelse i Danmark.

Året efter indledte den grønlandske skole og undervisningsafdelingen på Andersvænge et udviklingsarbejde, der bestrebte

Grønlandsk pige i samtale med Herman Hunger, undervisningsleder på Andersvænge.

sig på at integrere åndssvage i den grønlandske folkeskole. Et af disse initiativer var oprettelsen af observationshjemmet Kaassassuk på Sjælland. Her boede grønlandske børn i en periode, hvor de blev undervist og observeret med henblik på, at de danske pædagoger og lærere kunne rådgive de grønlandske kolleger om deres videre undervisning og oplæring i Grønland.

Målet med initiativerne var indledningsvis at sikre den bedst mulige undervisning af de børn, der stod på venteliste til Andersvænge. Forbedrede muligheder for at undervise åndssvage i den grønlandske skole sideløbende med den stigende opmærksomhed på de alvorlige psykologiske følger af nedsendelserne, førte imidlertid til en ny målsætning i løbet af 1970'erne. Målet var nu, at de bedst fungerende skulle undervises i den grønlandske folkeskole, ikke blot midlertidigt, men i stedet for anbringelser i Danmark. Samtidig blev planerne om en centralinstitution i Grønland endegyldigt opgivet.

Den nye målsætning faldt sammen med et generelt skift i synet på mennesker med handicap. I 1970'erne blev traditionen med at placere mennesker med et handicap på institutioner udfordret af nye målsætninger om at sluse handicappede ud i samfundet til livsvilkår *“så nær det normale som muligt”*. Integrationen af udviklingshæmmede i den grønlandske folkeskole blev således anset som et pionerarbejde. Herman Hunger udtaler til *Sjællands Tiden*:

“Det skal blive interessant at se, om det lykkes at få de grønlandske børn indpasset i det grønlandske samfund. På en måde er det en slags pionerarbejde, som startes i Grønland. Denne integrering af de handicappede i samfundet er netop det, som vi arbejder hen imod i den sydlige del af Danmark.”

Det var voksende ventelister snarere end ideologiske principper, der udgjorde drivkraften bag integrationsprojektet i Grønland. Men allerede i slutningen af 1970'erne var det en almindelig anerkendt holdning, at det var heldigt, at Grønland ikke nåede at få bygget en centralinstitution.

Redaktionen på Statens Åndssvageforsorgs nyhedsblad *S.Å.-Nyt* skriver således i 1976:

“I 1960'ere forsøgte man at starte et forsorgsarbejde i Grønland. Det lykkedes ikke at få noget i gang. Og heldigvis mener mange. For det man ville starte var miniforsorg efter dansk mønster” (Berg m.fl. 1976:5).

Man kan sige, at Grønland sprang hele den senere så kritiserede institutionsæra over i deres handicaphistorie.

“KUN ET SPØRGSMÅL OM TID”

Med indførelsen af Grønlands Hjemmestyre i 1979 og udlægningen af særfor sorgen fra staten til amterne i 1980 overtog Grønland det fulde ansvar for alle grønlændere med handicap, også de personer, der havde ophold i Danmark. Den danske stat forøgede bloktilskuddet med det beløb, det dengang kostede at have grønlændere med handicap på institutioner i Danmark, men Grønlands Hjemmestyre fik ikke særlige bevillinger til udbygning af særfor sorsområdet (Taul 1988:40).

Da Grønlands Hjemmestyre overtog ansvaret, var der to kostskoler i Grønland for udviklingshæmmede børn i byerne Aasiaat og Maniitsoq. Herudover var der et pensionat for voksne udviklingshæmmede i Ilulissat. Fra 1980 og frem oprettede hjemmestyret flere døgninstitutioner i Grønland, samt en række mindre bokollektiver og beskyttede boenheder (Socialdirektoratet, 1998, redegørelse).

Hjemmestyrets politiske ambition var, at alle grønlændere med handicap inden for kort tid skulle blive i Grønland. I *Tidsskriftet Grønland* (1981) gør Landsstyremedlem for sociale anliggender Moses Olsen rede for de politiske målsætninger. Selv om Grønland stadig på det tidspunkt i stor udstrækning benytter sig af de danske institutioner, er der stor optimisme at spore i Olsens formuleringer.

“Det vil imidlertid nu kun være et spørgsmål om tid, hvornår Grønland selv har den nødvendige specialviden inden for de fleste områder... Jeg tror på, at vi inden for en overskuelig fremtid vil være i stand til at beholde så godt som alle handicappede her i landet” (Olsen 1981:224f).

Trods de politiske målsætninger har der siden hjemmestyrets etablering og helt frem til i dag været tale om nye visitationer til midlertidig og permanent ophold i danske botilbud.

“JEG TROR, DET ER RESTEN AF MIT LIV”

Christian er 23 år og kom for anden gang til Danmark i slutningen af 1990'erne. Da Christian fik at vide, at han skulle tilbage til Danmark, blev han både vred og ked af det.

*”Jeg blev vred og alt det og vold mod personalet, og jeg blev ked af det. Og personalet blev også kede af det, fordi jeg skal bo i Grønland, men ’nej Christian, du skal hjem igen til Danmark’, men nej, det er ikke mit land. Mit land er Grønland. Men nu skal jeg bo i Danmark igen i resten af mit liv.
– Føler du, det er resten af dit liv?
Det tror man. Jeg tror, det er resten af mit liv.”*

Christian har inviteret indenfor på sit værelse i botilbuddet. Værelset er dekoreret med store billeder fra en kalender af den grønlandske natur og med fotografier af sin fars båd og af familien. Som gardin har han et stort grønlandsk flag, og han har også en stor flagstang på gulvet med det grønlandske flag. Christian er i det hele taget meget glad for flag.

*”Det er det grønlandske flag. Det har jeg købt i Grønland, og jeg bruger det som gardin, for nu bor jeg her. Når jeg ser flaget, tænker jeg på min mor og min far [...]. Grønlandske flag handler om Grønland og det grønlandske hverdagsliv, så tænker man, nåh, det er i den hverdag, det grønlandske flag hænger.
– Hvad tænker du så, når du ser det danske flag?
Det er Danmark.”*

Christian kommer på værkstedet Åmosen, som har mange grønlandske brugere og aktiviteter. En af de ting, han er glad for, er at lytte til de grønlandske nyheder på internettet.

”Det handler om Grønland, en båd er drevet op

på land. Det er en jolle, fra Ilulissat. De fortæller om forskellige byer. Jeg kan godt lide at høre vejruddigt. Fordi, hvor koldt er det? Når man skal til Grønland næste gang, hvor meget tøj skal man have på. Om det er koldt.”

Christians far er fisker, og når Christian skal forklare, hvad der er godt ved at bo i Grønland, svarer han at sejle, i en jolle.

”Fordi min far, han fortæller mig mange ting. Han fortæller mig, at jeg skal passe godt på vandet og om en krølle på vandet, at dér skal jeg ikke sejle og den slags. Og at jeg skal holde fast, når vi sejler stærkt. Nogle gange ser vi sæl, og så skal jeg styre, når han skal fange en sæl.”

Christian taler helst grønlandsk, og synes, det er rart at møde andre grønlændere, som han kan tale grønlandsk med. Han ringer hjem og snakker med familien hver onsdag og lørdag. Men han siger: *”Det er langt væk fra Danmark, Grønland.”*

Christian vil meget gerne tilbage til Grønland, men har fået en dom, der betyder, at han skal være under tilsyn. Åbenbart er der ingen, der kan føre tilsynet i Grønland, og der er ingen passende institutionspladser ledige. I dag er det meget uklart for ham, hvornår han kan komme tilbage. Og hvordan han kan komme det. Han bemærker flere gange, at han skal lære nogle bestemte ting, og så håber han, at han måske kan flytte til Grønland.

”Christian, du skal være god nok til at leve op til og lytte efter’, siger personalet. Jeg skal lære at lytte efter og huske at lave mad og huske at gøre rent og alle de ting. Sådan noget skal jeg lære. Fordi ellers kører det ikke så godt, ikke så godt for mig, personalet, er nødt til at hjælpe mig. Når jeg har lært det hele, så flytter jeg til Grønland.”

HJEM IGEN

Fremtidsudsigterne for de grønlændere, der var nedsendt til Danmark, blev diskuteret fra slutningen af 1970'erne. På det tidspunkt var det et klart politisk mål at integrere de bedst fungerende grønlændere med handicap i deres hjemland frem for at

Juleaften i dagligstuen på Observationshjemmet Kaassassuk i 1970'erne. Familien og hjemmet var indbegrebet af det normale liv og observationshjemmet var nyskabende, fordi man søgte at skabe hjemlige rammer på et tidspunkt, hvor det stadig var de store forsorgsinstitutioner, der dominerede. Fotografiet er lånt af Dansk Forsorgshistorisk Samling.

sende dem til Danmark. Hermed blev også spørgsmålet om hjemtagning af de bedst fungerende grønlandere i Danmark aktuelt.

I 1978 skrev socialleder på Andersvænge, Aksel Astrup, et brev til Arbejds- og Socialdirektoratet, hvori han opfordrede direktoratet til at tage en række grønlandere tilbage:

"Jeg er helt sikker på, at de hurtigt vil akklimatiseres og føle, at det er i Grønland, de hører hjemme, for selvom nogle har været her i mange år, så er den grønlandske afstamning, blodets bånd, næppe helt udslettet (...) Det er menneskeligt urimeligt, at grønlandere, der er lettere åndssvage, skal leve deres liv på en institution i Danmark, når

de, hvis de får muligheden, kan leve bedre under de forhold, som man kan give dem i Grønland" (Andersvænge, 1978, brev).

Opfattelsen blandt medarbejderne i Arbejds- og Socialdirektoratet var imidlertid anderledes. Socialdirektør Mogens Berthelsen mente ikke, at de personer, der i en længere årrække havde opholdt sig på institutioner i Danmark og havde mistet deres tilknytning til familien og det grønlandske samfund og sprog, ville få det bedre i Grønland. Disse personer måtte være danske.

Diskussionen illustrerer, hvordan kultur og kulturel identitet ikke er entydige størrelser, men omstridte begreber, som kan gradbøjes og anvendes strategisk. Bag

Fra midten af 1980'ere iværksatte medarbejdere fra flere bo- og aktivitetstilbud en række aktiviteter, med grønlandsk kultur som omdrejningspunkt. Formålet var, at grønlændere med handicap, som boede i Danmark, skulle have mulighed for at vedligeholde tilknytningen til den grønlandske kultur. Fotografiet er lånt af værkstedet Åmosen, hvor brugerne kan lære at bygge og sejle kajak.

argumenterne om tilhørsforhold ligger spørgsmålet om ansvarsfordeling og resurser. Fra et grønlandsk perspektiv var der nok at gøre med at udbygge den grønlandske særforborg til de bedst fungerende åndssvage, som endnu ikke havde fået en institutionsplads i Danmark.

I begyndelsen af 1990'erne medførte udviklingen af handicapområdet i Grønland, at Grønlands Hjemmestyre og Vestsjællands Amt kunne hjemsluse 10 udviklingshæmmede. Flere havde boet i Danmark i mere end 25 år. Nu var holdningen både hos danske og grønlandske myndigheder, at grønlændere med handicap hørte til i

Grønland. I Socialdirektoratets rapport, som blev udarbejdet i forbindelse med hjemslusningen, står der, at *"handicappede medborgere bør forskånes for den belastning, det er at være placeret så langt fra familie og egen kultur og sprog"* (Socialdirektoratet, 1991, hjemslusningsrapport).

Hjemslusningen blev fra alle sider betragtet som en succes og flere grønlandske politikere talte om, at alle grønlændere med handicap i Danmark skulle have muligheden for at vende tilbage, hvis de selv ønskede det. Men succesen fra 1990'erne blev en engangsforestilling. Til gengæld blev de fleste bedst fungerende grøn-

lændere de følgende år tilbudt at komme tilbage enkeltvis. En del af disse har takket nej. De føler sig mere danske.

For gruppen med et stort støttebehov og intet eller meget begrænset talesprog ser det anderledes ud. Ifølge flere støttepersoner reagerer mange af disse grønlandere meget tydeligt og positivt, når de er på ferierejse i Grønland. De får mere appetit, vågner op og bliver mere nærværende. Støttepersonerne tolker dette som et udtryk for større trivsel i Grønland. Der synes dog at være en tendens til, at gruppen, som ikke har mulighed for direkte at formulere ønsker om at bo i Grønland, ikke medtænkes som personer, der kan profitere af at komme tilbage. På den ene side er det meget forståeligt, at man er forsigtig med at påføre disse personer endnu en voldsom omvæltning, der kan opleves som et overgreb. På den anden side kan det se ud som om, handicappet for denne gruppe stadig vejer tungere end det grønlandske tilhørsforhold. De vurderes stadig til at være mest egnede til Danmark.

Antallet af grønlandere med handicap i Danmark er relativt stabil fra 1980 til i dag. I 1979 var der 140 grønlandere under særforplejning i Danmark, hvoraf 118 blev betegnet som psykisk udviklingshæmmede (Ministeriet for Grønland, 1979, notat). I 2010 er der 102 med permanent ophold i Danmark. Ud af disse er 82 udviklingshæmmede. Inkluderet i dette fald er såvel dødsfald som egentlige hjemsendelser.

“JEG ER LIGESOM MEGET DANSK”

En af de personer, der er blevet spurgt, om han vil tilbage, er Jacob. Fra Jacob kom til Danmark som lille, og til han første gang besøgte Grønland og ser sine forældre igen, går der næsten 15 år. På det tidspunkt kan han ikke længere grønlandsk og må tale med forældrene gennem tolk. Jacob fortæller selv sin historie:

”Jeg hedder Jacob Olsen, jeg er 42 år, og jeg har boet i næsten 38 år hernede. Jeg blev sendt herved fra Grønland. Det var meget fremmed i starten, meget fremmed. Men jeg kan godt lide at bo hernede.

Da jeg var lille baby blev jeg låst inde i et skab, før jeg kom til Danmark. Det var myndighederne, der fjernede mig fra min familie. Det var en hård start. Mine forældre kunne ikke magte mig. Jeg vidste ikke, at jeg skulle flytte herved. Det var helt fremmed for mig at flytte herved. Alt var fremmed. Dansk, man skal lære at begynde at tale dansk. Jeg boede på institutionen Kassassuk. Der boede vi kun grønlandere. Vi var en 14-15 stykker. Jeg var den mindste. Nogle er flyttet tilbage til Grønland. Siden så flyttede jeg til Andersvænge. Her mistede jeg efterhånden mit grønlandske sprog, efterhånden mistede jeg det. Jeg var glad for at bo på Andersvænge, men da fandt vi ud af, at jeg kunne flytte ud og bo i egen bolig. Jeg flyttede ud for otte år siden, og har boet alene lige siden, og det er jeg glad for.

Da jeg kom herved, var jeg ikke i Grønland i næsten 15 år. Men jeg begyndte at komme til Grønland i 1990'erne. ... Jeg var en 17-18 år. De havde lavet meget om. Det var helt fremmed for mig på en måde. Byen var blevet meget større. Det var meget mærkeligt at møde min mor og far igen. Og jeg begyndte også at græde, det var jo 15 år siden. Det var ligesom, jeg blev lidt forskrækket. Jeg kunne kun tale lidt med mine forældre på grønlandsk. Men der var tolk med.

På en måde vidste jeg godt, at jeg altid skulle bo i Danmark. Hjemmestyret var nede at besøge mig i 1996 og spørge, om jeg ville flytte tilbage. Og så sagde jeg nej tak. Jeg valgte at blive boende i Danmark, jeg vil ikke tilbage. Jeg er ligesom meget dansk. Men jeg kunne heller ikke se, at jeg kom hjem til noget. Min mor døde for ni år siden, og min far døde her i år.”

“DE KAN IKKE VARETAGE DEM DEROPPE”

Hvor der i 1970'erne var flere debatindlæg omkring anbringelserne af grønlandere med handicap i Danmark, problematiseres nedsendelserne ikke i samme grad fra 1980'erne og frem. Det er påfaldende, at uoverensstemmelserne mellem hjemmestyrets politiske mål og de fortsatte nedsendelser stort set har været fraværende i såvel den grønlandske som den danske socialpolitiske debat de seneste 30 år. Også når det drejer sig om forholdene for

de grønlandere med handicap, der bor i Danmark, har den kritiske opmærksomhed været meget begrænset.

I dag synes den gængse holdning at være, at udviklingshæmmede ideelt set skal have mulighed for selv at bestemme, hvor de ønsker at bo⁷⁾. Men på trods af idealer om individuelt hensyn, og den enkeltes ret til selv at bestemme, anskues nedsendelserne samtidig som et nødvendigt onde. En pædagog fra et botilbud med grønlandske beboere udtaler:

”Det umiddelbare er, at det er forfærdeligt, at de kommer herved, men det er endnu mere forfærdeligt, hvis de ikke gør, fordi de ikke kan varetage dem deroppe. Der er for få institutioner og for få medarbejdere.”

Holdningerne er i tråd med argumenter, der har været til stede siden 1950’erne. Begrundelserne for de første nedsendelser, såvel som retfærdiggørelsen af den fortsatte praksis, har på nogle områder været de samme. Samfundsforhold i Grønland er blevet set som årsag til, at det er svært – for ikke at sige umuligt – at opbygge en særforborg, eller sidenhen for at etablere specialiserede tilbud i Grønland, svarende til de danske.

I 1950’erne var det tuberkulosen og børnedødeligheden, der stod i vejen for en særlig indsats på særforborgsområdet. I dag er det særligt problemerne med udsatte børn, der anses som årsag til, at der ikke kan prioriteres resurser til at løfte opgaven for en relativ lille gruppe mennesker, som har et handicap. Også de fysiske afstande og begrænsede transportmuligheder i Grønland er ofte blevet brugt i retfærdiggørelsen af de fortsatte nedsendelser.

Behovet for specialiseret socialfaglig arbejdskraft og manglen på uddannet personale har ligeledes været gennemgående i argumenterne for, at udbygning af tilbud ikke kunne eller kan finde sted i Grønland. I dag foregår visiteringer til Danmark i princippet kun, når en person har et handicap, der stiller krav til en “særlig specialiseret behandling”, som ikke aktuelt kan tilbydes i Grønland. Det kan umiddelbart se ud som om, kapacitetspro-

blemer i handicapindsatsen i Grønland spiller en mindst lige så stor rolle som behovet for en specialiseret indsats.

Hvor det i 1970’erne primært er repræsentanter fra de grønlandske myndigheder, der refererer til de begrænsede resurser, som baggrund for at nedsendelserne er nødvendige, er disse holdninger mere udbredte i dag. Den almindelige holdning blandt personale og embedsmænd, der er i berøring med området, er således, at det er forkert, at mennesker med handicap nedsendes til Danmark og rives bort fra deres familie, sprog og kultur, men at Hjemmestyret gør, hvad de kan. De nedsendelser, der finder sted, må betragtes som uundgåelige. Denne resignation kan ses som pragmatisme, men kan også hænge sammen med en diplomatisk forsigtighed med at kritisere nedsendelserne, efter ansvaret er overgået til Grønlands Hjemmestyre. Siden alle synes at være enige om, at den ideelle løsning er, at Grønland selv varetager hjælpen til mennesker med handicap i Grønland, må man imidlertid spørge sig selv, om ikke selve muligheden for visitering til ophold i danske tilbud, kan have den uheldige og utilsigtede konsekvens, at hjemkommunerne i Grønland reelt kan undlade at forholde sig til problemstillingen. Så længe de mest støttekrævende grønlandere med handicap kan nedsendes til Danmark, arbejder man måske ikke tilstrækkelig seriøst med at finde holdbare løsninger i Grønland.

Noter:

1. Artiklen er en forkortet og redigeret udgave af bogen *Forvist til Forsorg* (Jensen og Knigge 2008). Den historiske analyse i bogen bygger på arkivmateriale fra Grønlandsministeriet. Det gælder blandt andet mødereferater, rapporter, patientjournaler og korrespondance mellem forvaltninger. Ligeledes anvendes artikler fra den danske dagspresse, ugeblade og tidsskrifter. Det tilgængelige materiale i Danmark har sat en række betingelser for, hvilke stemmer der høres i bogen. Der har ganske givet været drøftelser om nedsendelserne på tværs af myndigheder i Grønland, som vi ikke har haft adgang til. Kilderne reflekterer således de holdninger, som har fået plads i den socialpolitiske debat og haft indflydelse på udviklingen fra dansk side. En undersøgelse, der beskrev emnet med afsæt i kilder fra Grønland, ville efter alt sandsynlighed tilføje flere nuancer til historien.

2. I artiklen anvendes kildernes terminologi, hvorfor ord som åndssvag og evnesvag vil blive brugt, når de forekommer i det historiske materiale. Det gælder også den danske kolonimagts stedsbetegnelser.
3. Politikere, embedsmænd og professionelle, der har haft eller stadig spiller markante roller i den offentlige debat, omtales ved deres rigtige navn. Ligeledes gør institutioner, botilbud og værksteder, der spiller en særlig rolle i historien om grønlandere med handicap i Danmark.
4. Af hensyn til de patienter / klienter / beboere samt pårørende og personale, som beskrives i bogen, er navnene ændret i både det historiske og nutidige materiale. Ligeledes er fødselsdatoer og de fleste navne på hjembyer, botilbud og værksteder ændret.
5. I forbindelse med undersøgelsen er der gennemført syv interviews med grønlandere. For at skabe en tryk og uformel situation er alle interviews foretaget på beskyttede værksteder, eller i de interviewedes hjem. Det har givet anledning til mange snakke, som har taget afsæt i fotoalbums, billeder på væggene eller lignende. I et enkelt interview blev der anvendt tolk. Under to interviews deltog den pædagogiske kontaktperson, på grund af begrænset talesprog, bl.a. i interviewet med Martha. Interviewene drejede sig om den enkeltes livshistorie, herunder oplevelsen af at komme til Danmark, hverdagen i Danmark, kontakten til Grønland og ønsker for fremtiden.
6. Selv om diskussionen går mellem et dansk og et grønlandsk perspektiv er det væsentligt at bemærke, at langt de fleste deltagere i debatten er danskere, idet embedsværket i Ministeriet for Grønland og de grønlandske direktorater overvejende var besat af danskere i 1970'erne.
7. Det har ikke i forbindelse med undersøgelsen været muligt at finde artikler eller debatindlæg som kritisk forholder sig til grønlandere med handicap i Danmark fra 1980 og frem. I forbindelse med undersøgelsen er der foretaget otte interviews med ledere og medarbejdere på botilbud og beskyttede værksteder med grønlandske brugere. Spørgsmålene handlede bl.a. om holdninger til nedsendelserne.

Referencer:

- Berg, Elith, Herman Hunger og Bill Rathje (1976): *Grønland – Greenland. S.Å.- nyt*, nr. 8.
- Clemmensen, Carl (1963): Om åndssvaghed på grønland, *Tidsskriftet Grønland*, nr. 2.
- Dam, Alfred (1968): På vej mod en ny socialpolitik, *Tidsskriftet Grønland*, nr. 9.
- Gregersen, Peter (1998): 25 år med Kaassassuk, *Udvikling*, nr. 3.
- Heckscher, Birthe (1974): *Traditioner for social for-
sorg i Grønland*, Ministeriet for Grønland.
- Jensen, Stine Grønæk og Marie Louise Knigge (2008): Forvist til forsorg. Grønlandere med handicap nedsendt til Danmark, Forlaget UDVIK-LING.
- Højlund, Niels (1970): Forsorgen på Grønland, *Evnsvages Vel*, nr. 5.
- Kirkebæk, Birgit (2001): *Normaliseringens periode.*

Dansk åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt fokus på forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og udviklingen af Statens Åndssvageforsorg 1959-1970, SOCPOL.

- Mandrup Rønn, Edith (2001): Åndssvageforsorgen, *Handicaphistorisk Tidsskrift*, nr. 5.
- Mortensen, Margit (1981): Handicapforsorg i Grønland før og nu, *Tidsskriftet Grønland*, nr. 8.
- Olsen, Moses (1981): Målsætninger for forsorgen for handicappede grønlandere, *Tidsskriftet Grønland*, nr. 8.
- Skytte, Marianne (2005): Kultur og etnicitet. I: *Fra udfordring til udvikling*, UFC Børn og Unge samt KABU.
- Steffensen, Åge (1969): Vedr. generalforsamlingen i Centerkreds VII. Fra læserne, *Evnsvages Vel*, nr. 1.
- Taul, Tove (1988): *Socialt truede og handicappede grønlandere i Grønland og i Danmark*, Egmontfonden.

Artikler i aviser og ugeblade:

- Oplysende pjece om Andersvænge i stedet for et jubilæumsskrift*, Sjællands Tidende, 1964.
- Plan om grønlandsk institution for åndssvage "gemt" på 9. år*, Sjællands Tidende, 1970.
- Grønlandske børn deporteret til Danmark*, Femina, ca. 1976.
- Alle aviser og ugeblade anvendt i undersøgelsen er fra samlingen af avisartikler på Forsorgsmuseet på Andersvænge. Datoen er ikke angivet i samlingen.

Andre kilder:

- Betænkning om Sundhedsvæsenet, boligbyggeriet og sociale forhold, Grønlandskommissionen, 1950.
- Brev fra sekretær til ledelsen på Andersvænge om forældres besøg, 1976.
- Grønlandsrejsen ved overlæge dr. med. Holger Dyggve, Andersvænge, 1967.
- Rapport vedr.: Hjemslusning af en gruppe grønlandske handicappede fra institutioner i Vestsjællands Amtskommune til en institution i Grønland, Socialdirektoratet, 1991.
- Notat vedrørende grønlandere under særfor-
sorg i Danmark, Ministeriet for Grønland, 1979.
- Socialpolitisk Redegørelse, kap 8 om personer med vidtgående handicap, Socialdirektoratet, 1998.
- Statistiske uddrag over personer med vidtgående handicap med ophold i Danmark, Grønlands Repræsentation 2010.

Stine Grønæk Jensen er uddannet antropolog. Hun har siden 2007 været ansat som konsulent i Handicapenheden, Servicestyrelsen.